

МУЛ СЕРГІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ*доктор психологічних наук, Адміністрація Державної прикордонної служби України, м. Київ*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

На основі теоретичного аналізу психологічної літератури автор досліджує проблему прийняття рішення. Автор стверджує, що прийняття рішень це мистецтво, яке залежне від вдачі, випадковості у виборі варіантів вирішення завдання. В мистецтві прийняття рішень важливим є: процес, мислення та власне висновок. Сучасні рішення приймаються в основному багатовекторним середовищем, але кінцеве рішення приймається інтелектуальним лідером організації чи середовища. Досягнення максимального результату прийнятого рішення залежна від майстерності лідера. Воля лідера є однією з психологічних основ прийняття рішень, адже рішення приймаються не завжди вірні та продумані і лише воля спонукає приймати наступні рішення, які і досягають позитивного результату. Вирішення проблем розпочинається з їх глибокого аналізу, тобто осмислення проблеми. І саме усвідомлення проблеми є також психологічною основою рішення. Усвідомлення породжує процес появи ідеї. Емоції – третя складова основ психології прийняття рішення, чим складніше рішення, яке необхідно прийняти, тим вища задоволеність при його позитивній реалізації учасників процесу формування рішення. Інтелект і вміння формулювати запитання у потрібний момент процесу прийняття рішення та свідоме сприйняття реальності скорочують сам процес прийняття рішення та впливають на його ефективність.

Ключові слова: рішення, діяльність, процес, воля, оцінка, інтелект, свідомість, мислення, проблема, емоції.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Діяльність людини і власне усе її життя неодмінно структуризується ланцюгом явищ, подій та ситуацій. І цей ланцюг, фактично є усім життєвим циклом людини. Кожний етап людського життя, кожна подія, ситуація, явище супроводжується необхідністю прийняття рішення: рішення прийнято вірно-це позитив, не вірно – проблема. І не залежно від того, який результат прийнятого рішення, необхідність приймати наступне рішення є постійною сталою у будь-якому середовищі, при будь-якій ситуації чи події. Виходячи з того, що ключовим фігурантом процесу прийняття рішення є особистість людини, а людина істота інтелектуальна, дослідження психологічних основ прийняття рішень є актуальним, а окреслена проблема процесу психологічної ідентифікації альтернатив є малодослідженою.

Метою статті є дослідження психологічної сутності процесу прийняття рішень.

Теоретико-методологічну основу складають дослідження впливу умов середовища і організації діяльності на психіку (*військова психологія*):

В.І. Осьодло, А.Н. Тарасов, М.С. Корольчук, П.П. Криворучко, А.І. Столяренко, І.І. Приходько, О.В.Тімченко, психологічних станів людини (*М. Левітов*), нужди (*С. Максименко*), мотивації (*А. Маслоу*), саморозуміння (*З. Фрейд, Л. Виговський, Н. Чепелева,*), кризової ситуації (*Ф. Василюк, Т.Титаренко, О.Фау*), несприятливої життєвої події (*Л. Дика, А.Махнач*), психології управління (*Л.Орбан-Лембрик*).

Цілісне знання в створенні теорій особистості, зокрема *вітчизняних* С.Л. Рубінштейн, О.М.Леонтєв, Н.К. Платонов, Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк, Л.І. Божович, *зарубіжних* К.Роджерс, Г.Олпорт, А. Маслоу, К.-Г.Юнг в основі своїх міркувань бачили людську постать, як ідеальний світ.

Дослідження проблеми прийняття рішень здійснювалось на основі ідей С. Рубінштейна (про саморегуляцію людини в системі її ставлення до світу):

«Сутність людської особистості знаходить своє завершальне вираження в тому, що вона не лише розвивається, як будь-який організм, але й має свою історію» і «мислить і пізнає не мозок, а людина, як суб'єкт, як особистість». [8, с.245]

Левитов М.Д. зазначав: «Психічні стани людини тісно пов'язані з індивідуальними особливостями особистості» [3, с.20]

В.А. Петровський передбачає «здатність людини обумовлювати зміни значних аспектів індивідуальності інших людей, бути суб'єктами перетворення поведінки і свідомості оточуючих через свою відображеність у них». [6, с.440]

Генетико-психологічні погляди С.Д. Максименко розкривають сутність існування особистості, зокрема, особистість людини це унікальна цілісність, що саморозвивається, саморегулюється на основі її рушійної сили – нужди - особливого універсального енергетично-інформаційного утворення, що є носієм і чинником соціальної життєвої сили людини. [2, с.8]

Виклад основного матеріалу. Прагнення людини у прийнятті рішень вироблене необхідністю фізичного виживання, продовження людського життя. Процес пізнання світу людиною деколи виходять за межі життєдіяльності людини і тоді це вже відкриття нового, непізнаного. Це нове і рухає людину, як розумну істоту, вперед. Цей процес досягнень ми називаємо - мистецтвом прийняття рішень. Основа цього мистецтва це рішення – процес направлений на реалізацію якоїсь дії, для досягнення чогось того, що необхідне людині.

Мистецтво прийняття рішень залежне від випадковості у виборі варіантів вирішення завдання. В мистецтві прийняття рішень важливим є: процес та мислення і як кінцевий результат висновок. Воля у поєднанні з мисленням породжує нові ідеї та варіанти прийняття рішень.

Досягнення максимального результату прийнятого рішення залежне від майстерності того, хто його ухвалює, в якийсь момент вибрати процес, який би за найменшого супротиву різнобічних чинників спонукав би прийняти єдине вірне рішення.

Приймаючи рішення особистість повинна мислити у визначеному напрямку. Мислення це завжди процес творчий. Реалії буття людини у сучасному світі змушують надавати перевагу людям мислячим над тими людьми, які в своїй діяльності застосовують переважно фізичну працю. Мозок має кожна людина, але не кожна людина здатна мислити ефективно, тобто шукати, знаходити, приймати вірні рішення і відповідати за їх наслідки.

Професійна розгалуженість в діяльності людини різноманітна. Вміння людини вірно застосовувати знання у своїй галузі існування (діяльності) формують здатність вибору процесу прийняття рішення і саме його прийняття.

Вирішення будь-яких проблем розпочинається з їх глибокого аналізу. Не потрібно розмірковувати, які треба застосувати технології для такого аналізу, розум людини віднайде вірний шлях. До кінцевого вирішення проблеми, або ж прийняття кінцевого рішення по ній, проблема утримується у підсвідомості особистості. Перший крок до прийняття вірного рішення – це треба усвідомити, що проблема дійсно існує. Ефективне мислення з безлічі варіантів вибирає ті варіанти, які є вирішуваними. Мислення це власні розумові дослідження своїх можливостей. Ми оцінюємо наші цінності буття, дійсність, через категорії середовище в якому існуємо.

Отже, основою кожного рішення є чітко з'ясована та усвідомлена проблема (ситуація) яку потрібно вирішити, а ступінь її вирішення прямопропорційний від усвідомленої мети.

Розуміння проблеми і шляхів її вирішення розпочинається зі збору інформації і її ретельному аналізуванні. Чим більше надійде інформації тим краще буде реалізована ситуація. Під час аналізу існує різниця між наявною психологічною (отриманою) і реальною інформацією.

На наш погляд, приймаючи рішення, обов'язково потрібно враховувати результати аналізу отримання даних. Прийняття рішення без висновків з наявної інформації є необдуманим, ризиковим та інтуїтивним.

Розподіл інформації за спорідненими напрямками і вимагає обґрунтованих висновків. Співставляючи власні результати аналізу з

висновками інших відтермінується час для вирішення проблеми. Цей процес ми називаємо психологічним генеруванням висновків.

При відсутності згенерованих висновків особистість змушена проявляти ініціативу у інформаційному пошуці.

Ініціатива є рушійною силою, змушує діючий людський ресурс розвивати власний потенціал, що в свою чергу породжує нові ідеї і забезпечує просування людського буття вперед.

Одна корисна ідея сприяє оптимізації шляхів вирішення проблеми, або прийняттю іншого рішення. Саме у цьому процесі: процесі появи ідеї є важливими релевантні методи: досвід особистості і професійний, і життєвий, зокрема, її практика, її розумові здібності, консультації.

Найкраще оброблена ініціатива і поява ідеї може бути не реалізована без ретельного прорахунку наслідків та ризиків. Оцінка наслідків і ризику – мисленевий процес особистості.

Особистість не може, у нашому розумінні, передбачати майбутнє.

На ефективність прийняття рішень впливає правильність вибору мети.

Досягнення вибраної мети корелює з критеріями успіху. Успіхом можна вважати і досягнення мети, але сама мета це більш матеріалістичне поняття, а успіх все ж таки поняття психологічне. Визначення у процесі прийняття рішення кінцевих критеріїв успіху і формує саме уявлення про успіх. Успіхом можна назвати емоційне збудження, яке отримує особистість за результатами своєї діяльності. Вищим критерієм при оцінці діяльності є фокусування в одне ціле вироблених критеріїв успіху і визначеної мети.

Вибір мети для досягнення максимального результату процес теж мисленевий. Ясність розуму у формуванні мети, чинник, який забезпечує послідовність процесу прийняття рішення. Ясність розуму (психологічна пульсація) досягається функціонуванням у свідомості взаємопов'язаного циклу пов'язаних і вирішених завдань. При розумінні того, що ясність розуму у конкретного індивідуума порушена, необхідною умовою досягнення такої ясності є збереження у пам'яті своїх кроків.

При прийнятті рішень мислення має послідовний хід: від проблеми до проблеми, а може мати вигляд шахів: мисленево обмірковується один варіант, другий, третій, до тієї межі поки не буде відшуканий той варіант вирішення проблеми, який найбільш вписаний в усвідомлений конструкт мислителя. При описаних варіантах пошуку фундаменту для прийняття рішення саме мислення, як цілеспрямований процес розумової діяльності людини забезпечує вирішення проблеми. Уявлення та мислення спонукають виникненню думок, думка породжує ідею. Через втілення ідей щось створюється. У цьому ланцюгу взаємопов'язаних категорій присутній

процес, як послідовність чогось, та рішення, як перехідний місток для руху вперед.

Уявлення свідомі чи несвідомі при прийнятті рішень або ж рухають процес прийняття рішення вперед, або ж, навпаки, гальмують його. Свідомі уявлення здебільшого базуються на стереотипах: «так має бути», «це вірно», «це єдине правильне рішення», «вихід з проблеми саме тут», які у свою чергу пробуджують несвідомі уявлення, у той час, коли безвихідь у вирішенні проблеми набуває форми сприйняття реальності. Не свідомі уявлення, будучи непередбачуваними по своїй психічній природі, змушують мозок людини шукати варіанти – мислити швидко, мислити продуктивно, мислити енергійно.

Мислення розвивається в середовищі конструктивної критики, небезпечним у плані реалізації прийнятого рішення є мимовільне мислення: «а раптом це не так», «а що, як ми помилились» і т.д. Залишаючись активним, мимовільне мислення, відтворює і змушує пригадати увесь набутий особистістю попередній досвід. Більшість з нас проходила через стадію занурення у глибини розуму і ми говорили: «мені це рішення приснилось». Насправді ж, психіка людини у вісні проявила свідомий і несвідомий «фотополімер» пам'яті, пройшла усі стадії відтворення реальності через необхідність прийняття цього рішення. Поява у такий спосіб необхідного рішення, або ж ідеї теж викликає емоційне збудження, надихає на очікувану перемогу. І особистість діє.

Вміти мислити, це означає вміти саморозвиватися. Досконало сформована мета змушує особистість займатися саморозвитком. Яскравим прикладом саморозвитку є досягнення шахматної корони чемпіона. У будь-який час, у будь-якій країні кожен чемпіон з шахмат постійно саморозвивався до досконалості, яка в окремих з них набувала рис геніальності (Г.Каспаров). Звичайно ж, саморозвиток не гарантує прояву геніальності кожного, хто цим займається. Але набуття більш досконалих навичок мислення дасть змогу в подальшому вміло застосовувати їх при прийнятті рішень та вирішенні проблем.

Узагальнюючи зазначене відмічаємо, що мислитель у процесі прийняття рішення повинен мати навички аналітика, творчу фантазію, здатність і вміння імпровізувати, розраховувати (передбачати) наявні при прийнятті рішення ризики, мати добре розвинуту інтуїцію, вміти утримувати свідомий зв'язок з реальністю, вміти очікувати, не панікувати при невдачах. Відповідати перерахованим критеріям досить важко, але працюючи над собою, слід розвивати в собі перш за все ті сфери, якими наділена особистість, розмірковувати над існуючим світоустроєм і координатами в ньому перш за все своєї галузі діяльності.

Особистість, приймаючи рішення, помиляється. Лише вміло вибудована стратегія досягнення своєї мети, змушує людину навчатись на своїх помилках. Цей постулат не наше досягнення, це догма людського існування та виживання.

Розум людини працює не постійно. Розум теж потребує енергії, відпочинку. Однозначної відповіді, коли і як приходить відповідь на поставлені свідомістю людини запитання не має. Це може бути мить, а може бути вічність. Однак, вислів Аристотеля «Я мислю, а отже існую» якнайкраще характеризує психологічний стан в якому проживає особистість і як вона знаходить відповідь. Встановлено, що аналіз, синтез, оцінка інформації, які здійснювала свідомість людини протягом певного часу створювала психічне навантаження на особистість, і незважаючи на фізіологічні особливості людини, необхідні для подальшого існування, наприклад сон, такі навантаження продовжують існувати у свідомості людини. Цей стан є півсвідомим, неосмисленим людиною. У напівсвідомому стані людина не бачить цілісну картину проблеми, яку треба вирішити, проблема виникає частинами, комбінується з іншими проблемами. Момент прозріння (осмислення того, що знайдено шлях вирішення проблеми) проявляється у розслабленому стані, стані, коли організм і фізично, і психологічно спить, або просипається. І таке прозріння змушує діяти швидко, осмислено приймати необхідне рішення. Не аби яку роль у процесі вироблення рішення відіграють натхнення, інтуїція, бачення перспективи, переконаність у правильності вибраної мети чи завдань. Натхнення приходить лише тоді, коли необхідний процес розпочато.

Натхнення начебто штовхає особистість вперед до вирішення проблеми, і чим кращі результати подолання перешкод, тим вище духовне натхнення здійснювати заплановану діяльність.

Інтуїція унеможлиблює, наскільки це можливо, помилки, вона наче підказує вірність вибраного курсу. Інтуїція мінлива, допустивши помилку хоч один раз, подальший процес прийняття рішення, чи вирішення проблеми змусить повернутись до моменту, де ця помилка була зроблена. Інтуїція це стрибок у свідомості.

Час – це ще одна категорія, яку змінити неможливо. При будь-якому варіанті планування, резервування часу на непередбачувані заходи є необхідною умовою наявності часу для вирішення проблеми, що виникнула. Як правило, резерв часу на непередбачувані завдання складає 20% від загального часу, який виділяється для вирішення проблеми в цілому. Така «заощадливість» дає змогу мати час реагування на майбутні ускладнення при прийнятті рішення.

Таким чином, психологічною основою процесу прийняття рішення є обумовлений наявною проблемою мисленевий процес, який забезпечує перехід від осмислення до практичної реалізації замислу для досягання визначеної мети. При ухваленні рішення важливим чинником є оптимальний психологічний стан того, хто

приймає рішення, який забезпечується співвідношенням внутрішньої готовності до подальших дій з наявними можливостями виконати прийняте рішення. Таке співвідношення досягається психологічним осмисленням того, що відбувається та адекватній оцінці оточуючого середовища, оптимальному рівні емоційного напруження, повному самоконтролю того, хто приймає рішення і тих, хто прийняте рішення втілює у життя.

Список використаної літератури:

1. Дернер Д. Логика неудачи: Стратегическое мышление в сложных ситуациях /пер. с нем. И. А. Васильева, А. Н. Корницкого. Москва : Смысл, 1997. 243 с.
2. Загальна психологія : підручник для студ. вищ. навч. закладів / за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. Київ : Форум, 2000. 182 с.
3. Левитов Н.Д. О психологических состояниях человека : сочинение. Москва : Просвещение, 1964. 344 с.
4. Лосев А.Ф. Диалектика мифа : Философия. Мифология. Культура. Москва : Политиздат, 1991. 185 с.
5. Осодло В.І. Вплив смисложиттєвих феноменів на професійну діяльність офіцера : Вісник Національної академії оборони України. Психологічні науки. Київ, 2009. № 5.(13). – С. 156-163.
6. Петровський В.А. Идея свободной причинности в психологии личности : Психология личности. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 448 с.
7. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів : словник / авт. кол. В.Б. Шапар, В.О. Олефир, О.О. Назаров, С.О. Гура. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
8. Рубинштейн С.Л. Человек и мир : Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1973. 285 с.

References:

1. Derner D. Logika neudachi: Strategicheskoe myshlenie v slozhnyih situatsiyah /per. s nem. I. A. Vasileva, A. N. Kornitskogo. Moskva : Smyisl, 1997. 243 s.
2. Zagalna psihologiya : pidruchnik dlya stud. visch. navch. zakladiv / za zag. red. akad. S. D. Maksimenka. KiYiv : Forum, 2000. 182 s.
3. Levitov N.D. O psihologicheskikh sostoyaniyah cheloveka : sochinenie. Moskva : Prosveschenie, 1964. 344 s.
4. Losev A.F. Dialektika mifa : Filosofiya. Mifologiya. Kultura. Moskva : Politizdat, 1991. 185 s.
5. Osodlo V.I. Vpliv smislozhittEvih fenomeniv na profeslynu dlyalnist oftsera : VIsnik NatsionalnoYi akademIYi obroni UkraYini. PsihologIchnI nauki. KiYiv, 2009. # 5.(13). – S. 156-163.
6. Petrovskiy V.A. Ideya svobodnoy prichinnosti v psihologii lichnosti : Psihologiya lichnosti. Sankt-Peterburg : Piter, 2003. 448 s.
7. PsihologIchniy tлумachniy slovnik naysuchasnIshih termIniv : slovnik / avt. kol. V.B. Shapar, V.O. Olefir, O.O. Nazarov, S.O. Gura. HarkIv : Prapor, 2009. 672 s.
8. Rubinshteyn S.L. Chelovek i mir : Problemyi obschey psihologii. Moskva : Pedagogika, 1973. 285 s.

Мул С.А.

Психологические особенности процесса принятия решений

На основании теоретического анализа психологической литературы автор исследует проблему принятия решения. Утверждается, что принятие решений это искусство, которое зависит от удачи, случайности у выборе альтернатив. В искусстве принятия решений важным есть: процесс, мышление, вывод.

Современные решения принимаются в основном многовекторной средой, но конечное решение формирует интеллектуальный лидер организации или среды. Достижение максимального результата принятого решения зависит от мастерства лидера. Воля лидера - психологическая основа принятия решений, ведь решения принимаются не всегда верные и продуманные и только воля побуждает принимать следующие решения, которые и достигают позитивного результата. Решение проблем начинается с их глубокого анализа – осмысления проблемы. И именно осмысление проблемы это психологическая основа решений. Осмысление порождает процесс появления идеи. Эмоции – третья составляющая основ психологии принятия решений, чем сложнее решение, тем выше удовлетворенность от его реализации всех участников процесса формирования решений. Интеллект и умение формулировать вопросы в нужный момент процесса принятия решений и сознательное восприятие реальности сокращают сам процесс принятия решений и влияют на его эффективность.

Ключевые слова: *решение, деятельность, процесс, воля, оценка, интеллект, сознание, мышление, проблема, эмоции.*

Mul S.A.

Psychological peculiarities of decision making process

On the basis of theoretical analysis of psychological literature the author researches the problem of decision making. The author affirms that decision making is a sort of art dependent on chance, contingency in choosing the variants for solution the tasks. The important issues in decision making are: the process, mentality and actually the conclusion. Generally, the modern decisions are made by multi-vector environment, but the final decision is taken by the intellectual leader of organization or environment. The achievement of maximal result of decision taken depends on proficiency of the leader. The will of the leader is one of the psychological bases in decision making, after all the decisions are taken not always in correct and well-judged ways, and only the will motivates to take the following decisions which lead to the positive results. The solution of the problems starts with their deep analysis, in other words with comprehension of the problem. And the awareness of the problem is also the psychological basis for the decision. The awareness generates the process of uprising the idea. Emotions – concludes the third part of psychological basis in decision making; the more complicated decision is to be taken, the higher is satisfaction of participants of the decision making process after its successful implementation. A thinker in decision making process must have analytical skills, creative imagination, capability and skills to extemporize, anticipate potential risks in taking a decision, have a well-developed intuition, be able to keep touch with reality, be able to expect not to panic for the failures. It is difficult but it is necessary to work on oneself, to develop above all the spheres in which one is given personality, to reflect on the listed criteria of a decision-making personality, to reflect on the existing world structure and coordinates in it, first of all, in his field of activity. Abilities are the ability to learn, acquire certain skills and, through the development of abilities, become a professional in their activities. The person making the decision is wrong. Only a well-crafted strategy to achieve its goal makes a person constantly learn. The psychological basis of the decision-making process is the thought process that is present, which provides a transition from thinking to practical implementation of the design in order to achieve a certain goal.

Key words: *decision, activity, process, will, estimation, intellect, consciousness, mentality, problem, emotions*